

ทัศนะ

พิธีปลุกเสกพระเครื่อง : ภาพสะท้อนชั้นวัฒนธรรมในหมู่ชาวพุทธไทย

จริยา นวลนิรันดร์

ในปัจจุบัน ชาวโลกกำลังเผชิญปัญหาอันวิกฤติอย่างมากมาย อาทิ ปัญหาความอดอยากยากจน ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และการทำลายล้างเผ่าพันธุ์มนุษย์ ด้วยสาเหตุอันเนื่องมาจากการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา สีผิว ชนชั้น และแนวคิดทางการเมือง เพื่อยุติปัญหาดังกล่าว องค์การสหประชาชาติได้เสนอหลักการหนึ่งที่ว่า ชันติธรรม ให้ชาวโลกปฏิบัติ จนถึงกับประกาศในปี ๑๙๙๕ เป็นปีแห่งชันติธรรม (UN International year of Tolerance) อันที่จริง หลักชันติธรรมนี้ไม่ใช่สิ่งใหม่ ชาวพุทธคุ้นเคยกับหลักการนี้ดี เพราะพระพุทธเจ้าได้เสนอให้ใช้ชันติธรรมเป็นหลักการเผยแผ่พุทธศาสนามาเป็นเวลานานถึง ๒,๕๐๐ กว่าปี ดังพระพุทธพจน์ในวันมาฆบูชาที่ว่า

ชันติคือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า พระนิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง
ผู้ทำร้ายผู้อื่น ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าบรรพชิต ไม่ชื่อว่าสมณะเลย (ที.ม. ๑๐/๔๐/๕๔)

พุทธศาสนาจึงมักจะถูกนำมาอ้างอิงอยู่เสมอว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนไทยมีใจกว้างขวาง กล่าวคือ ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะเป็นที่รวมของคนหลายเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และศาสนา แต่ก็สามารถผสมผสานความหลากหลายนั้นได้อย่างกลมกลืน ความขัดแย้งทางชนชั้นในสังคมไทย ถึงจะมีอยู่บ้างแต่ก็ไม่รุนแรง เพราะนอกจากวัดจะเป็นที่ที่คนต่างชนชั้นจะได้รับความเสมอภาคผ่านทางพิธีบวชแล้ว คำสอนเรื่องกรรมยังได้หล่อหลอมให้คนไทยยอมรับความแตกต่างของบุคคลซึ่งติดตัวมาแล้วตั้งแต่เกิด นอกจากนั้นศาสนพิธีหลายอย่างก็มีลักษณะพิเศษคือสามารถผสมผสานความเชื่อและการปฏิบัติที่ไม่ใช่พุทธศาสนาอันได้แก่ ศาสนา

พราหมณ์และการนับถือผีให้กลายมาเป็นพิธีกรรมของ พุทธศาสนาได้ ปรากฏการณ์ดังที่กล่าวมาจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าคนไทยส่วนใหญ่จะไม่ใช้ชาวพุทธผู้ไม่นิยมการดูหมิ่น ดูแคลน การเบียดเบียนและทำลายล้างกัน

อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่า การสรุปข้างต้นยังไม่ ครอบคลุมถึงความหมายของขันติธรรมทั้งหมด กล่าวคือ ความใจกว้างของชาวพุทธไทยยังมิได้รวมการเคารพ ความคิดเห็นที่แตกต่างกันทางการเมืองไว้ด้วยเลย ความ ขัดแย้งทางการเมืองที่ต้องตัดสินกันด้วยความรุนแรงในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมาพอจะเป็นหลักฐานได้อย่างดี 'ถ้าพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวพุทธไทย ใจกว้างแล้ว ลักษณะขันติธรรมที่ขัดกันเช่นนี้เกิดขึ้น ได้อย่างไร?' เป็นคำถามหลักของบทความ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการคือ เพื่อชี้ให้เห็นถึงลักษณะขันติธรรมของชาวพุทธไทย กล่าวคือมี ขันติธรรมเฉพาะในด้านที่ไม่เกี่ยวกับการเมือง และเพื่อ ค้นให้พบสาเหตุที่ทำให้ชาวพุทธไทยมีความอดทนที่ จำกัดเช่นนี้ พิธีปลุกเสกพระเครื่องอันเป็นศาสนพิธี ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในหมู่ชาวพุทธไทยปัจจุบัน จะเป็นกระຈกสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์สังคมที่อยู่ เบื้องหลังความมีขันติธรรมของชาวพุทธไทยได้เป็นอย่างดี

มองสังคมไทยผ่านทางศาสนพิธี : ข้อจำกัดของการ อ้างคัมภีร์ศาสนา

พุทธศาสนามักจะได้รับคำนิยามจากบรรดานัก ศาสนศาสตร์ว่า เมื่อเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นแล้วมี ลักษณะขันติธรรม เนื่องจากเป็นศาสนาเดียวที่ให้เสรี ภาพทางความคิด และเปิดรับความเชื่อที่แตกต่างกันได้ ดังคำกล่าวที่ว่า 'การที่เสรีภาพทางความคิดซึ่งอนุญาต ให้มีขึ้นได้โดยพระพุทธรูปเจ้านั้นเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏว่า มีขึ้น ณ ที่ใด ๆ ในประวัติศาสตร์ของศาสนาต่าง ๆ' (Rahula 1974: 2) และ 'การเป็นศาสนาเดียวที่ยอมรับว่ามีแนวทางที่แตกต่างกันได้หลายแนวทางใน

การบรรลุธรรม' (Thistlethwaite 1994 : 1042) เมื่อ พุทธศาสนาเผยแผ่เข้าไปในดินแดนที่มีสภาพแวดล้อม แตกต่างกัน การปฏิบัติศาสนกิจของชาวพุทธในแต่ละ ดินแดนก็ยิ่งมีความหลากหลายมากขึ้น และสิ่งที่ หลีกเลียงไม่ได้คือมีการปฏิบัติที่ผิดเพี้ยนหรือบิดเบือน ไปจากคำสอนในพระไตรปิฎก

พุทธศาสนาแบบชาวบ้านหรือแบบที่นิยมกันใน แต่ละท้องถิ่น (Popular Buddhism) จึงสามารถนำ มาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสืบค้นถึงท่าทีของชาวพุทธที่มี ต่อโครงสร้างทางสังคมในท้องถิ่นนั้นได้ดีกว่าคัมภีร์ทาง ศาสนา เพราะพุทธศาสนาแบบชาวบ้านจะบอกเล่าถึง วิถีชีวิตของพระสงฆ์และชาวบ้านซึ่งไม่อาจจะแยกจาก กันได้และดำเนินไปด้วยกันภายในขอบเขตของศาสนา การเมืองและเศรษฐกิจ (Tambiah 1984 : 7) ดังนั้น การศึกษาลักษณะขันติธรรมของชาวพุทธจึงไม่ควร อ้างอิงจากคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นหลัก แต่ต้องพิจารณาไปถึงความเชื่อทางศาสนาของชาวพุทธ ภายในบริบทของสังคมนั้นประกอบไปด้วย ซึ่งเราจะเห็น รูปธรรมของความเชื่อดังกล่าวได้อย่างชัดเจนในศาสน- พิธีที่นิยมปฏิบัติกันในหมู่ชาวพุทธ ดังเช่นที่ โอเบเยสเคเร (Obeyesekere) นักวิชาการด้านพุทธศาสนาผู้มีชื่อเสียงชาวลังกาเคยกล่าวไว้ว่า 'ศรัทธา การสวดมนต์ ปาฏิหาริย์ตำนาน และสารกโฆหารทั้งหลายไม่ใช่ส่วน เกินของพุทธศาสนา แต่มีระดับของความเป็นจริงอยู่บ้าง ในคำสอนดั้งเดิม' (Eckel 1994 : 1098)

ในบรรดาพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ของชาวพุทธ ได้แก่ พิธีอุปสมบท พิธีทอดกฐิน และพิธีสะเดาะเคราะห์ (Protective Ritual) พิธีสะเดาะเคราะห์นับได้ว่าห่าง ไกลจากคำสอนในคัมภีร์มากที่สุด เพราะพิธีกรรมที่ สร้างขวัญและกำลังใจในการต่อสู้กับวิกฤติการณ์ของ ชีวิตนี้ไม่ได้มีส่วนช่วยเสริมส่งให้ชาวพุทธเข้าถึงเป้าหมาย ทางศาสนาเลย กล่าวคือไม่ได้เป็นพิธีกรรมที่มีคุณค่า ภายในตัวเองอันนับได้ว่าต่างไปจากพิธีอุปสมบทซึ่ง

มุ่งตอกย้ำเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน หรือพิธีทอดกฐิน ซึ่งมุ่งตอกย้ำเป้าหมายรองของพุทธศาสนาคือ การให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ แต่ชาวพุทธกลับใช้พิธีสะเดาะเคราะห์ เพื่อเข้าถึงเป้าหมายส่วนตัวบางประการ ได้แก่ เพื่อป้องกันภัยอันตรายทั้งที่เป็นภัยธรรมชาติและภัยที่มาจากอำนาจนอกเหนือธรรมชาติหรืออีกนัยหนึ่งเป็นการใช้คำสอนของศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อขจัดปัดเป่าสภาพแวดล้อมที่เบียดเบียนผู้นั้นอยู่ (Spiro 1971 : 255)

เป็นที่ทราบกันดีว่า พิธีปลุกเสกพระเครื่องเป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในหมู่ชาวพุทธไทย ถึงแม้ว่าพิธีกรรมนี้จะขัดกับคำสอนเรื่องกรรมอย่างสิ้นเชิง ดังที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสถึงหนึ่งในห้าลักษณะของอุบาสกผู้เลวทราม คร่ำหมอง และน่าเกลียดว่าคือ 'ผู้ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อมงคล ไม่เชื่อกรรม' (อง.ปญจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๕) จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าพระสงฆ์ทำให้พิธีกรรมที่ขัดแย้งกับคำสอนหลักของพุทธศาสนานี้กลายเป็นพิธีกรรมของพุทธศาสนาได้อย่างไร ดังนั้นการพิจารณาถึงกระบวนการที่ทำให้พิธีกรรมที่โดยพื้นฐานแล้วไม่ใช่พิธีกรรมของพุทธศาสนา เช่น พิธีปลุกเสกพระเครื่องนี้กลายมาเป็นพิธีกรรมของพุทธศาสนาจึงน่าจะช่วยให้เราได้ทราบถึงปรากฏการณ์ทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมยอดนิยมนี้ได้ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการให้คำตอบได้ว่าชาวพุทธไทยมีขันติธรรมเพราะปรากฏการณ์ทางสังคมใดบ้างที่ผลักดันให้เป็นเช่นนั้น

อำนาจจิต : หัวใจของความขลังและศักดิ์สิทธิ์ในพิธีปลุกเสกพระเครื่อง

เหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวพุทธไทยนิยมจัดและเข้าร่วมในพิธีปลุกเสกพระเครื่องก็คือ ความเชื่อว่าพิธีกรรมนี้ทำให้พระเครื่องมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ เช่น แคล้วคลาด และมีศรีสุข เป็นต้น พระสงฆ์ในฐานะผู้ประกอบพิธีกรรมนี้มีวิธีการอย่างไรจึงทำให้วัตถุชิ้น

เล็ก ๆ ที่มีพิมพ์ของพระพุทธรูปประทับอยู่จำนวนหลายชิ้น มีอำนาจได้ถึงเพียงนั้น

ประเภทของพิธีปลุกเสกพระเครื่อง

พิธีปลุกเสกพระเครื่องพอจะจำแนกได้ ๒ ประเภทตามลักษณะของการประกอบพิธี คือ พิธีปลุกเสกเดี่ยว และพิธีปลุกเสกหมู่

พิธีปลุกเสกเดี่ยวจะมีพระสงฆ์ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นพระอริยบุคคล ผู้มีคุณสมบัติพิเศษของจิตคือ มีพลังจิตสูง เพียงองค์เดียวเป็นผู้ประกอบพิธี ขั้นตอนของการปลุกเสกเดี่ยวนี้ไม่ซับซ้อน คือ พระสงฆ์หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่าเกจิอาจารย์จะทำการนั่งสมาธิเพียงอย่างเดียว หรืออาจจะบริกรรมคาถาประกอบไปด้วยต่อหน้าพระพิมพ์ที่ทำขึ้นมาจากโลหะ ดิน หรือเศษวัสดุต่าง ๆ ขั้นตอนนี้เรียกกันว่า นั่งปรก การนั่งปรกนี้เป็นเครื่องหมายของการถ่ายทอดพลังจิตจากพระสงฆ์ไปยังวัตถุดังกล่าว วัตถุที่ได้รับการบรรจุพลังพิเศษนี้ก็จะมีความสมบัติเช่นเดียวกับสภาพจิตของพระสงฆ์ผู้ปลุกเสก กล่าวคือ ถ้าพระสงฆ์องค์นั้นเป็นผู้มีเมตตาสูง ก็เชื่อกันว่าพระเครื่องของท่านจะมีอำนาจเมตตาจิตบรรจุอยู่อย่างเต็มเปี่ยม แต่ถ้าพระสงฆ์องค์นั้นเป็นผู้มีฤทธิ์มาก พระเครื่องของท่านก็จะมีอำนาจในทางคงกระพันคือฟันแทงไม่เข้า เป็นต้น ด้วยเหตุที่มีอำนาจจิตบรรจุอยู่ ชาวพุทธไทยจึงเรียกวัตถุใดก็ตามที่ได้รับการปลุกเสกเดี่ยวนี้ว่า เครื่องรางของขลัง ส่วนพระพิมพ์ก็จะกลายสภาพไปเป็นพระเครื่อง (รางของขลัง) พร้อมทั้งจะสร้างเสน่ห์ ช่วยให้ทำมาค้าขึ้น และปกป้องคุ้มครองภัยให้แก่ผู้เป็นเจ้าของได้ในทันที

การปลุกเสกแบบนี้ทำได้บ่อยครั้ง เช่น การปลุกเสกเครื่องรางของขลังและพระเครื่องของหลวงพ่อกุณบริสุทธโธ แห่งวัดบ้านไร่ ที่มีจำนวนนับไม่ถ้วน พระเครื่องของท่านก็มีจำนวนมากมายหลายรุ่น หลายแบบแพร่กระจายไปในแทบจะทุกภูมิภาคของประเทศไทย

นอกจากนั้น การปลุกเสกเดียวยังสามารถทำได้เช่น ในพิธีสวดภาณยักษ์ซึ่งนับว่าเป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ที่ได้ รับความนิยมมากอีกพิธีหนึ่ง ก็จะมีการนิมนต์พระสงฆ์ ที่เชื่อกันว่าเป็นเกจิอาจารย์แม้เพียงองค์เดียว ก็สามารถ ทำการปลุกเสกพระเครื่องซ้ำจากที่เคยปลุกเสกมาแล้ว ได้

ส่วนพิธีปลุกเสกหมูนัน มีขั้นตอนที่ซับซ้อนกว่า มาก พิธีปลุกเสกหมูนันเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่าพิธีพุทธาภิเษก ซึ่งมีทั้งที่เป็นพิธีหลวง และพิธีราษฎร์ ถ้าเป็นพิธีหลวงก็จะประกอบพิธีกันในวัดหลวง เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น ประธานในพิธีคือ สมเด็จพระสังฆราช และมีพระสงฆ์มาร่วมปลุกเสกด้วยเป็นจำนวนมากที่นิยมกันคือ ๑๐๘ รูป เป็นต้น พิธีพุทธาภิเษกของหลวงนี้แต่ดั้งเดิมแล้วใช้สำหรับการสร้างพระพุทธรูปให้แก่วัดต่างๆ และมีการจำลองพระพุทธรูปนั้นให้มีขนาดเล็กต่างๆ กัน เช่น ขนาดพระพุทธรูปบูชา และพระพิมพ์องค์เล็ก ให้เป็นที่ระลึกแก่ผู้มาทำบุญในพิธี ส่วนพิธีพุทธาภิเษกของราษฎร์ก็จะประกอบพิธีกันในวัดของราษฎร์ ถ้าวัดนั้นมีเจ้าอาวาสเป็นเกจิอาจารย์ทางด้านนี้ ก็จะมีการนิมนต์พระเกจิอาจารย์ในสายเดียวกันให้มาร่วมปลุกเสกหมูนันในพิธีสร้างพระของตน บางครั้ง ถ้าเกจิอาจารย์จากถิ่นอื่นเดินทางมายังวัดนั้นไม่สะดวก ก็อาจจะส่งวัตถุมงคลนั้นไปให้ท่านปลุกเสกก่อนหน้าพิธีได้

รูปแบบของพิธีพุทธาภิเษก

พิธีพุทธาภิเษกทั้งที่เป็นพิธีหลวงและพิธีราษฎร์จะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือจะมีการแบ่งพระสงฆ์ให้ทำหน้าที่ต่างกันเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นพระสงฆ์ที่เชื่อกันว่ามีพลังจิตสูง จะทำหน้าที่นั่งปรก ส่วนที่สองมีจำนวนอย่างน้อย ๔ รูปเป็นพระสงฆ์ทั่วๆ ไปจะทำหน้าที่สวดพระปริตรอันเป็นการสวดคาถาในพระไตรปิฎกหลายจบจนกว่าจะเสร็จพิธีซึ่งอาจต้องใช้เวลาจนถึงครึ่งค่อนวัน ในการสวดพระปริตรนี้ถ้าจะให้ลังกั

ต้องสวดแบบมอญ จึงมักนิมนต์พระสงฆ์จากวัดชนะสงครามมาเพื่อการนี้โดยเฉพาะ

องค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของพิธีพุทธาภิเษกคือ จะมีพราหมณ์มาทำหน้าที่ยัญเชิญเทวดาพร้อมทั้งจัดอาหารเช่นสรวง มีการจุดเทียนชัยมงคล ผูกโยงด้วยสายสิญจน์จากพระพุทธรูปมายังพระสงฆ์ พระเครื่อง และประชาชนที่มาร่วมพิธีทุกคน มีการทำน้มนต์ รวมทั้งมีการลงอักขระขอมในพระพิมพ์ทุกชิ้นก่อนเข้าพิธีปลุกเสก รูปแบบของพิธีกรรมนี้แสดงให้เห็นว่ามีการนำความเชื่อและการปฏิบัติที่ไม่ใช่พุทธศาสนาอันได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผี เข้ามารวมเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในพุทธศาสนาด้วย

มีข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับรูปแบบของพิธีปลุกเสกพระเครื่องนี้ก็คือ ความซบถดัดดีสิทธิ์ของพิธีกรรมนี้พิจารณาที่ขั้นตอนใด สิ่งที่ใช้ตัดสินเรื่องนี้คือ เกณฑ์ในการพิจารณาความซบถดัดดีสิทธิ์ของพระเครื่องแต่ละองค์ซึ่งก็คืออำนาจจิตของพระสงฆ์ที่บรรจุอยู่ในพระเครื่องนั่นเอง ดังนั้นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของพิธีกรรมนี้ก็คือ การถ่ายอำนาจจิตจากพระสงฆ์ไปยังพระเครื่องหรือที่เรียกกันว่า การนั่งปรก

พระเครื่องที่ชาวพุทธไทยถือว่าซบถดัดดีสิทธิ์มากที่สุดคือ พระสมเด็จที่ปลุกเสกโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) นั้นคำรำลือในความมีเมตตาคิดสูงของท่านเป็นเครื่องยืนยันถึงอานุภาพของวัตถุมงคลที่ท่านสร้างขึ้น ถึงแม้ว่าท่านจะสร้างพระสมเด็จไว้หลายรุ่นด้วยกัน แต่รุ่นที่ถือกันว่าอัดแน่นไปด้วยอำนาจเมตตาคิดของท่านคือ พระสมเด็จที่ท่านสร้างและปลุกเสกที่วัดระฆังในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ อันเป็นช่วงที่กล่าวกันว่า การปฏิบัติธรรมของท่านนั้นสำเร็จจนขั้นสูงในพุทธศาสนาแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระสมเด็จวัดระฆังเป็นพระเครื่องที่มีราคาแพงที่สุด พระเครื่องที่ถือกันว่าลังและมีราคาแพงรองลงมาก็มักจะต้องมีชื่อผู้ปลุกเสกกำกับด้วยทุกครั้ง เช่น พระเครื่องหลวงพ่อกุศล วัดบางคลาน พระเครื่องหลวงพ่อดล วัดปากน้ำ

และกามารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น มีการบวงสรวงบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการเสพกามและอาหารนานาชนิด มีการนำพระพุทธพจน์ไปเป็นคาถาอาคม เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่คติความเชื่อแบบตันตระจะได้เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนไทย เพราะมีหลักฐานว่า พระพิมพ์สมัยลพบุรี ที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ ก็มีการบริกรรมคาถากำกับตามความเชื่อของพุทธตันตระ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ๒๕๓๗ : ๑๓, ๑๔)

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (๒๕๒๙ : ๑๓๒; ๒๕๓๙ : ๘) ได้กล่าวว่าคนไทยรับพิธีปลุกเสกพระเครื่องมาจากลังกา ทั้งนี้เพราะในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พุทธศาสนาแบบมหายานซึ่งพัฒนามาจากพุทธตันตระในอินเดียได้ มีความเชื่อในความขลังศักดิ์สิทธิ์ของบทสวดมนต์ เช่น คาถาอภยสูติ อัมมิมปรางกุญอยู่ในพระไตรปิฎก แต่ถูกนำมาใช้สวดเพราะเชื่อกันว่าช่วยให้คลอดลูกง่าย เป็นต้น พิธีกรรมที่เน้นความขลังศักดิ์สิทธิ์ในอำนาจพระพุทธมนต์นี้เรียกกันว่าพิธีสวดพระปริตรซึ่งได้รับความนิยมมากในลังกา ในพิธีสวดจะต้องมีการตั้งขันธ์น้ำมนต์ การผูกโยงด้วยสายสิญจน์ และการให้พระสงฆ์นั่งสวดคาถา

กล่าวโดยสรุปในทัศนะแรกนี้เชื่อว่าพิธีปลุกเสกพระเครื่องนี้มีที่มาจากอินเดีย และลังกา ดังที่เห็นกันว่าพิธีนี้จะมุ่งตอบสนองความสุขทางโลกของปวงชน และความขลังศักดิ์สิทธิ์ของบทสวดมนต์ นอกจากนั้นยังเห็นว่าพิธีกรรมแบบนี้ได้ฝังรกรากอย่างแน่นหนาแล้วในเมืองไทย ก่อนหน้าที่พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์จะถูกประกาศให้เป็นศาสนาประจำรัฐไทยในพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ทัศนะที่สอง พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นมาเฉพาะสังคมไทยเท่านั้น

แทมโบ (Tambiah 1984) ในงานเขียนเรื่อง The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of

Amulets : A Study in Charisma, Hagiography, Sectarianism, and Millennial Buddhism จากการเข้ามาศึกษาวัฒนธรรมเครื่องรางของขลังในเมืองไทยช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๒ เขาได้พบว่า การปลุกเสกพระเครื่องนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาเฉพาะในสังคมไทยและเกิดขึ้นมาด้วยเหตุผลทางการเมืองเป็นสำคัญ

เช่นเดียวกับศรีศักดิ์ วัลลิโภดม (๒๕๓๗) ได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ พระเครื่องในเมืองสยาม ว่าพระเครื่องเป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทยมีมาไม่เกิน ๑๐๐ ปีเศษมานี้ หลักฐานที่ใช้สนับสนุนคำกล่าวนี้คือ พระพิมพ์จำนวนมากที่เก็บไว้ในกรุเจดีย์ต่างๆ เมื่อหลายร้อยปีก่อน แสดงว่าชาวพุทธไทยในอดีตยังไม่ถือว่าพระพิมพ์เป็นเครื่องรางของขลังจึงไม่นิยมนำพระพิมพ์ติดตัวแต่นิยมเก็บไว้ในวัดเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา แม้แต่การสร้างพระสมเด็จในต้นรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ก็สร้างด้วยคตินี้เช่นกัน นอกจากนั้นเขายังให้สาเหตุของปรากฏการณ์ตื่นพระเครื่องในปัจจุบันว่าเป็นเพราะความล้าหลังทางวัฒนธรรม (Cultural lag) คือการที่คนไทยส่วนใหญ่ก้าวไม่ทันกับความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และพอใจที่จะหวนกลับไปศรัทธาในความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาแบบโบราณ

ผู้เขียนค่อนข้างจะเห็นด้วยว่า พิธีปลุกเสกพระเครื่องไม่ใช่สิ่งที่คนไทยรับมาจากต่างประเทศแต่น่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาภายในกรอบของสังคมไทยเท่านั้น เนื่องจากเมื่อเปรียบเทียบกับพม่าซึ่งรับพุทธศาสนาจากอินเดียและลังกาในเวลาใกล้เคียงกับไทยแล้วพิธีกรรมนี้ไม่มีในพม่าเลย

จากการศึกษาพุทธศาสนากับสังคมพม่าของสไปโร (Spiro 1971) ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๐๔ พบว่าชาวพุทธพม่าไม่ได้จัดพระเครื่องให้เป็นเครื่องรางของขลังแต่อย่างใด เพราะวัตถุที่ถือกันว่าเป็นเครื่องรางของชาวพุทธพม่า ได้แก่ สายสร้อยเชือกที่แขวนไม้ไผ่หรือโลหะชิ้นเล็กๆ การสักยันต์ และการฝังตะกรุดลงในผิวหนัง เป็นต้น นอกจากนั้นชาวพุทธพม่าที่นิยมพิธีสวด

พระปริตรกับที่นิยมเครื่องรางของขลังก็เป็นคนละกลุ่มกัน โดยชาวพม่าผู้มีฐานะดีซึ่งส่วนใหญ่พำนักอาศัยอยู่ในเมืองจะนิยมสะสมตะเคราห์ป้องกันภัยด้วยพิธีสวดพระปริตร ส่วนชาวพม่าที่อาศัยอยู่ในชนบทและชนกลุ่มน้อยจะใช้เครื่องรางของขลังเพื่อปกป้องภัยอันตรายที่มาจากภูษี หรืออำนาจภูตผีปีศาจ ผู้ที่ปลุกเสกเครื่องรางเหล่านี้จะมีทั้งที่เป็นพระสงฆ์และผู้นำของชนกลุ่มน้อย วิธีการปลุกเสกคือ การบริกรรมคาถาหรือบทสวดของพุทธศาสนาลงในวัตถุดังกล่าว สไปโร ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า การปลุกเสกเครื่องรางของขลังไม่ใช่พิธีกรรมของพุทธศาสนา แต่เป็นไสยศาสตร์ โดยให้เหตุผลว่า พิธีกรรมนี้ไม่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าผู้ปลุกเสกจะอ้างว่าความขลังศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้มาจากอำนาจพระพุทธรูปและประกอบพิธีโดยพระสงฆ์ก็ตาม (Spiro 1979 : 255-257)

ดังนั้นการที่ชาวพุทธไทยสร้างสรรค์พิธีปลุกเสกพระเครื่องขึ้นมานั้นทำให้พระเครื่องกลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของคนไทยจึงน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะประจำชาติของคนไทยซึ่งใช้ในการรับมือกับสภาพแวดล้อมของสังคมไทยอันเป็นสภาพที่แตกต่างกับสังคมอื่นๆ ถึงแม้ว่าจะเป็นสังคมที่รับพุทธศาสนาแบบเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติเหมือนกันก็ตาม

พิธีปลุกเสกพระเครื่องในสังคมไทย : ภาพสะท้อนความต้องการอำนาจหรือชั้นธรรมของชาวพุทธไทย?

เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวพุทธไทยใช้ยุทธวิธีใดในการรับมือกับสภาพแวดล้อมของสังคมไทย ผู้เขียนขอแบ่งยุคของความนิยมปลุกเสกพระเครื่องเป็น ๔ ยุคดังนี้

๑. ยุคสร้างชาติ (พ.ศ. ๒๔๐๙-๒๔๓๕)
๒. ยุคสงคราม (พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗)
๓. ยุคภัยคอมมิวนิสต์ (พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๒)
๔. ยุคสงครามเศรษฐกิจ (พ.ศ. ๒๕๓๖-ปัจจุบัน)

ยุคสร้างชาติ

พระพิมพ์ที่ถูกทำให้เป็นเครื่องรางของขลังรุ่นแรกสุดนี้คือ พระกริ่งปวเรศ (เหตุที่เรียกพระกริ่งเพราะจะมีเสียงกริ่งอยู่ภายใน เนื่องจากมีการใส่วัสดุชิ้นเล็กๆ เช่น ไม้ไผ่ ไม้ไธสงค์พระที่มีลักษณะกลวง พิมพ์ของพระกริ่งจะมีแบบคล้ายพระพุทธรูปของจีน) ผู้ปลุกเสกคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งคาดว่าน่าจะทรงปลุกเสกพระเครื่องรุ่นแรกนี้ในช่วงที่ครองวัดอยู่คือประมาณปี พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๓๕ และน่าจะสร้างหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๐๙ อันเป็นปีที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สร้างพระสมเด็จ เล่ากันว่าพระกริ่งปวเรศช่วยให้แคล้วคลาดและมีอานุภาพถึงกับตัดรูงชาติได้ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ๒๕๓๗ : ๑๗) พระเครื่องรุ่นแรกนี้ปลุกเสกในจำนวนไม่มากนัก จะมีก็แต่เชื้อพระวงศ์ชั้นสูง ข้าราชการและคนบดีผู้เป็นลูกศิษย์วัดบวรนิเวศ ที่ได้รับแจกไป เพราะเหตุที่ปลุกเสกในจำนวนไม่มากนักและมีความขลังศักดิ์สิทธิ์มากจึงทำให้มีราคาประมาณค่ามิได้ในปัจจุบัน

แทมโบ (Tambiah) อธิบายสาเหตุที่ทำให้มีการปลุกเสกพระกริ่งปวเรศนี้ไว้อย่างน่าสนใจ โดยอธิบายว่าการปลุกเสกขึ้นโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าผู้มีศักดิ์เป็นประมุขแห่งศาสนจักร และเป็นที่ยอมรับกันว่าสมเด็จพระองค์นี้ทรงเป็นเชื้อพระวงศ์ชั้นสูง เป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ นอกจากนั้นยังทรงเป็นพระอุปฌาย์ให้กับเจ้านายหลายพระองค์ กล่าวโดยสรุปก็คือทรงเป็นผู้ใกล้ชิดกับราชสำนักของรัชกาลที่ ๕ อันเป็นยุคที่นโยบายสำคัญของรัฐคือ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในอาณาจักร โดยการรวมรัฐชายขอบทั้งทางเหนือ อีสาน และได้ ให้เข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของศูนย์กลางอำนาจเดียวกันซึ่งมีที่ตั้งอยู่ในเมืองหลวง และจากการที่ศาสนจักรก็อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของอาณาจักรด้วย ผู้นำของศาสนจักรในเมืองหลวงก็ต้องมีอำนาจจิตที่เหนือกว่าผู้นำทางศาสนาของดินแดนชายขอบอาณาจักรเหล่านั้นซึ่งเรียกผู้นำ

ทางศาสนาของตนว่า ผู้มีบุญบ้าง ตนบุญบ้าง เป็นต้น ฉะนั้นการปลุกเสกพระเครื่องรุ่นแรกนี้จึงเปรียบเสมือน เป็นการประกาศว่า อำนาจจิตที่ทรงฤทธาภาพนี้มีอยู่ เต็มเปี่ยมในศูนย์กลางอำนาจมิใช่รัฐชายขอบ (Tambiah 1984 : 221)

การแสดงความเป็นเจ้าของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของ ศูนย์กลางการเมืองการปกครองในยุคสร้างชาตินั้น นอกจาก จะมีการปลุกเสกพระเครื่องครั้งแรกในเมืองไทยแล้ว ยัง มีการรำลึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งปลุกเสกโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ก่อนหน้าพระกริ่งปวเรศคือ ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๐๙ ถึงแม้สมเด็จพระพุฒาจารย์จะสร้างขึ้นเพื่อมอบให้เป็น ที่ระลึกแก่ผู้มาทำบุญและบรรจุไว้ในเจดีย์กล่าวคือไม่ได้ สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นเครื่องรางป้องกันภัยเหมือนกับพระ กริ่งปวเรศ แต่คำรำลึกถึงความหลังของพระสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ถูกนำมาเกี่ยวข้องกับความเป็นพระสงฆ์ที่ใกล้ชิดกับ ราชสำนักของสมเด็จพระพุฒาจารย์ เช่น การเป็น พระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ การเป็นพระสงฆ์ที่กล้า ได้เปรียบรัชกาลที่ ๔ การเป็นพระสงฆ์ที่รัชกาลที่ ๕ ทรงให้ความเคารพนับถือเป็นพิเศษ เป็นต้น ความ พยายามเชื่อมโยงอำนาจจิตของพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ให้ ผูกพันกับพระมหากษัตริย์จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง ฐานะอันไม่มั่นคงของพระมหากษัตริย์ในช่วงที่มีการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมสูงอันเนื่องมาจากภัยของลัทธิ ล่าเมืองขึ้นที่บีบคั้นผู้นำไทยอยู่ในขณะนั้น

ยุคสงคราม

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๔๔๗ เป็นช่วงที่สังคม ไทยกำลังเผชิญกับสงครามหลายครั้งเช่นสงครามอินโดจีน สงครามมหาเอเชียบูรพา เนื่องจากความไม่มั่นคงทาง การเมืองในช่วงสงคราม จึงทำให้มีพิธีพุทธาภิเษกสร้าง พระเครื่องรุ่นสำคัญๆ กันมากมายในยุคนี้ด้วย เช่น พระเครื่องกรมหลวงชินวราวุธพัฒน์ พระสังฆราชของค ที่ ๑๑ แห่งวัดราชบพิธ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ พระกริ่ง วัดสุทัศน์หลายรุ่นด้วยกัน เช่น รุ่นฉลองพระชนมายุ

ของสมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีฆสเทวะ) ในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นต้น เล่ากันว่ากริ่งปลุกเสกพระเครื่องหรือ พิธีพุทธาภิเษกในยุคนี้มีขั้นตอนที่ซับซ้อนและเข้มงวด มาก ประธานในพิธีก็เป็นถึงสมเด็จพระสังฆราช โดย เฉพาะสมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีฆสเทวะ) แห่งวัด สุทัศน์เทพวราราม ถูกจัดว่าเป็นพระสงฆ์ผู้รอบรู้ในพิธี กรรมดังกล่าวเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้พระกริ่งวัดสุทัศน์ จึงได้รับการจัดให้เป็นพระเครื่องยอดนิยมแห่งยุค รวม ทั้งพิธีพุทธาภิเษกที่จัดกันในยุคต่อมา ก็ต้องยึดตามแบบ แผนของสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้เพราะเชื่อว่าจะ ทำให้พระเครื่องให้ผลในการปกป้องคุ้มครองภัย (ดัชนี พระเครื่อง ๒๕๓๙ : ๑๔-๑๖)

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้มีการปลุกเสก พระเครื่องกันมากมายในยุคนี้ เนื่องจากมีความต้องการ พระเครื่องเพื่อปกป้องคุ้มครองภัยสงครามกันมากขึ้น พระเครื่องที่สร้างมาก่อนหน้านั้นเช่น พระสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่สร้างโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และเก็บไว้ในกรุเจดีย์วัดบางขุนพรหมก็ได้ ถูกชาวบ้านลักลอบขุดกรุจนไม่สามารถจะขุดมาได้อีกแล้ว จึงทำให้มีการปลุกเสกสร้างพระเครื่องรุ่นใหม่กันขึ้นมา เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้มีอำนาจเป็นชื่อรุ่น ของพระเครื่อง เช่น พระสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชรุ่นอธิบดีเผ่า ที่สร้างขึ้นเพื่อแจกตำรวจ เป็นต้น

ยุคภัยคอมมิวนิสต์

ยุคนี้มีการจัดพิธีปลุกเสกพระเครื่องกันบ่อยครั้ง ทั้งที่เป็นการปลุกเสกเดี่ยวและปลุกเสกหมู่ ในการปลุกเสก หมู่หรือพิธีพุทธาภิเษกนั้นได้มีการจัดกันอย่างยิ่งใหญ่ เช่นเดียวกับยุคสงคราม ส่วนการปลุกเสกเดี่ยวก็จัดกัน ทั่วไป ส่วนใหญ่จะจัดกันที่ต่างจังหวัด และปลุกเสก โดยพระสายวิปัสสนาโดยเฉพาะพระอุปัชฌาย์ที่เป็นศิษย์ ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะบางองค์ เช่น หลวงปู่แหวน หลวงปู่ฝั้น พระอาจารย์จวน เป็นต้น วัดอุปถัมภ์ของ การจัดพิธีปลุกเสกกันในยุคนี้ นอกจากสร้างพระเครื่อง

เพื่อแจกให้แก่ทหาร ตำรวจ ผู้ต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ แล้ว ยังแบ่งอีกส่วนหนึ่งให้ผู้มีจิตศรัทธาเข้าไปโดยถือว่าเป็นการทำบุญช่วยสาธารณกุศลซึ่งคาดว่าจะรายได้จากการให้เข้าพระเครื่องจะเป็นเงินจำนวนไม่ใช่น้อย อันนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการผลิตและขายพระเครื่องกันในยุคต่อมา

แทมโบ ถึงกับเรียกยุคนี้ว่ายุคตื่นพระเครื่อง เขาได้ให้เหตุผลต่อปรากฏการณ์นี้ว่า เป็นเพราะสถานการณ์บ้านเมืองที่เข้าขั้นวิกฤติจากภัยคอมมิวนิสต์ ด้วยความไม่มั่นใจในอำนาจเผด็จการของตน รวมทั้งไม่มั่นใจในอำนาจจิตของประมุขแห่งศาสนจักรในเมือง ผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้นำทางทหารด้วยจึงได้ปวารณาตนเป็นลูกศิษย์ของพระอุปัชฌาย์ที่ชาวบ้านในชนบทเชื่อกันว่าเป็นพระอรหันต์ และเนื่องจากพระอุปัชฌาย์เหล่านี้มีถิ่นพำนักอยู่ในป่าภาคอีสานและภาคเหนืออันเป็นบริเวณที่การสู้รบกับคอมมิวนิสต์เป็นไปอย่างดุเดือด การใกล้ชิดกับพระอุปัชฌาย์เหล่านี้จึงสอดคล้องกับนโยบายดึงมวลชนให้เห็นได้จากประธานจัดสร้างพระเครื่องที่ปลุกเสกโดยพระอุปัชฌาย์เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นนายทหารและนักธุรกิจที่ใกล้ชิดกับผู้ปกครอง ทั้งนี้เพราะกิจกรรมดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นประชาชนเห็นถึงการได้รับการยอมรับจากพระสงฆ์ผู้มีพลังจิตพิเศษว่าเป็นคนดี เป็นผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ รวมทั้งเป็นการรับรองอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองบ้านเมืองด้วย การเป็นลูกศิษย์พระอุปัชฌาย์ การได้ครอบครองพระเครื่องและการได้เป็นเจ้าของอำนาจทางการเมืองจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกันจนแยกไม่ออก ดังเช่นที่แทมโบกล่าวไว้ว่า

พระเครื่องที่มีความเก่า มีชื่อเสียงในทางคงกระพัน และศักดิ์สิทธิ์ ส่วนใหญ่จะอยู่ในครอบครองของผู้ปกครอง และนักธุรกิจผู้มั่งคั่ง เพราะพวกเขาเป็นลูกศิษย์ของพระสงฆ์ผู้ปลุกเสกพระเครื่อง ด้วยความเชื่อว่าพระเครื่องเหล่านี้ช่วยคุ้มครองอำนาจและการกระทำของตน เปรียบเสมือนเป็นสิ่งยืนยันยืนยันความเป็นผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ (Tambiah 1984 : 342)

สิ่งที่ยืนยันว่าปรากฏการณ์ตื่นพระเครื่องเกี่ยวข้องกับการแสวงหาอำนาจได้อย่างหนึ่ง คือการที่ผู้ขายนิยมสะสมพระเครื่องมากกว่าผู้หญิง ในขณะที่ผู้หญิงจะชอบทำบุญ ตูหม่อ และเข้าทรงมากกว่าผู้ชาย แทมโบได้ให้เหตุผลไว้ว่าเป็นเพราะผู้ชายจะมีความต้องการเป็นผู้ชนะในการแข่งขันมากกว่าผู้หญิง ยิ่งในภาวะที่สถานการณ์บ้านเมืองไม่มั่นคง ผู้ชายก็ยิ่งแสวงหาพระเครื่องกันมากขึ้น เพราะเชื่อว่า 'การมีพระเครื่องคุ้มครองช่วยให้มั่นใจว่า อาจอยู่รอดได้ในสังคมที่มีการแข่งขันสูง' (Tambiah 1984 : 342)

คนไทยส่วนใหญ่เข้าใจกันเป็นอย่างดีว่าพิธีปลุกเสกพระเครื่องเป็นพิธีกรรมของพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะได้มีการเชื่อมโยงพิธีกรรมนี้เข้ากับคำสอนของพุทธศาสนา ได้อย่างกลมกลืน มีคำสอนของพุทธศาสนาอยู่ ๒ เรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับพิธีกรรมนี้ คือ ความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ของพระอรหันต์ และความเชื่อในพุทธทำนายเกี่ยวกับสังคมที่สงบสุขแห่งยุคพระศรีอริย โขสมณินีไมใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ หากแต่มีที่มาที่ไปที่น่าสนใจ

แทมโบ (Tambiah 1984 : 315) อธิบายว่า การเชื่อมโยงคำสอนของพุทธศาสนา ๒ อย่างนี้ให้เกี่ยวข้องกับพิธีปลุกเสกพระเครื่องเป็นผลมาจากการเมือง ดังเห็นได้จากการที่ชาวพุทธไทยเชื่อกันว่าพระสงฆ์ที่ฝึกฝน วิปัสสนาและบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าตามหลักธุดงค์วัตร ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคจะมีสภาพจิตอยู่ในขั้นอริยบุคคล และมีโอกาสที่จะบรรลุอรหันต์ได้มากกว่าพระสงฆ์ที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกกันในเมืองซึ่งเรียกว่าพระสงฆ์สาวยปริยัติ การปวารณาตนเป็นลูกศิษย์คอยรับใช้พระอุปัชฌาย์เหล่านี้ก็เชื่อกันว่าจะได้บุญมากเป็นพิเศษเพราะถือว่าได้มีส่วนสนับสนุนการบรรลุอรหันต์ คุณสมบัติทางจิตที่เหนือมนุษย์ปุถุชนอย่างที่เราเรียกกันว่า อิทธิฤทธิ์ของพระอรหันต์นี้มีมากมาย นอกจากการมีฤทธิ์สามารถแสดงปาฏิหาริย์เช่นเหาะเหินเดินอากาศแล้ว ยังมีความ

สามารถในการรู้วาระจิตของผู้อื่น ดังนั้นการได้เข้าไปใกล้ชิดกับพระสงฆ์สาธุนี้จึงเป็นเสมือนการรับรองความเป็นคนดีและความเป็นผู้มีบุญวาสนาของผู้นั้นด้วยการที่ผู้มีอำนาจในบ้านเมืองขณะนั้นได้จัดสร้างพระเครื่องแล้วนำไปให้ท่านปลุกเสกจึงเป็นการประกาศความเป็นผู้มีสิทธิอันชอบธรรมในการปกครองได้เป็นอย่างดี

ส่วนคำสอนเรื่องพระศรีอารียะก็เป็นการทำนายถึงสังคมในอนาคตคือก่อนที่จะยุคศาสนาของพระสมณะโคตมพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะหมดไปก็จะมีไฟมาเผาผลาญคนชั่วต่อจากนั้นก็ถึงยุคศาสนาของพระศรีอารียะ พระพุทธเจ้าองค์ใหม่ และคนมีบุญเท่านั้นที่จะได้ไปเกิดและใช้ชีวิตอย่างสุขสบายในยุคนี้อีก คำสอนเรื่องนี้เป็นที่เข้าใจกันทั่วไปในหมู่ผู้นำและชาวพุทธทั่วไปในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ จากประวัติศาสตร์ อุดมการณ์พระศรีอารียะจะมีอย่างเข้มข้นในชนบทโดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ชาวบ้านมีความไม่พอใจในการปกครองของศูนย์กลางอำนาจในเมือง การที่ชาวพุทธในภาคอีสานและภาคเหนือของไทยเรียกผู้นำของตนว่า ผู้มีบุญ หรือตนบุญก็มีความหมายถึงการเป็นพระศรีอารียะผู้ช่วยเหลือชาวบ้านให้รอดพ้นจากความทุกข์ยากได้ เช่น ผู้มีบุญหลายคนก็ก่อการกบฏหลายครั้งในภาคอีสานในช่วง ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา หรือ ตนบุญอันหมายถึง พระสงฆ์แห่งลานนาไทย อาทิ ครูบาศรีวิชัย ผู้สร้างความหวาดผวาก็แก่ผู้มีอำนาจและคณะสงฆ์ไทยเมื่อ ๕๐ ปีก่อน เป็นต้นด้วยความเชื่อว่าอุดมการณ์พระศรีอารียะเป็นอุดมการณ์ของกบฏ ผู้นำไทยนับตั้งแต่ยุคสร้างชาติ เป็นต้นมา จึงจำเป็นต้องขจัดความเชื่อนี้ให้ออกไปจากชาวพุทธในท้องถิ่นที่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจ ยิ่งในขณะนี้ผู้คนในดินแดนดังกล่าวจับป็นขึ้นมามากต่อผู้กับฝ่ายบ้านเมืองด้วยอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ความมั่นใจในสถานการณ์การเมืองของผู้นำก็ยิ่งสั่นคลอนมากขึ้นเพราะอุดมการณ์ทั้ง ๒ อย่างมีความคล้ายคลึงกัน

เมื่อพิจารณาจากความเชื่อพื้นฐานในพิธีปลุกเสกพระเครื่องแล้วเห็นได้ว่าผู้ที่สามารถทำให้ความเชื่อใน

พุทธศาสนาทั้ง ๒ เรื่องมาสนับสนุนการเป็นพิธีกรรมในพุทธศาสนาของพิธีปลุกเสกพระเครื่องก็คือผู้มีอำนาจในบ้านเมืองในช่วง ๑ ศตวรรษที่ผ่านมา วิธีการที่ผู้นำในยุคภัยคอมมิวนิสต์ใช้ก็เป็นเช่นเดียวกับผู้นำในยุคก่อนคือใช้พระสงฆ์เป็นเครื่องมือ เนื่องจากผู้ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นพระอรหันต์ก็คือพระพุทธรูป ผู้ที่ได้รับยกย่องให้เป็นผู้นำของคนชนบทตามอุดมการณ์พระศรีอารียะก็คือพระพุทธรูป ดังนั้นการปลุกเสกพระเครื่องโดยพระพุทธรูปจึงไม่ได้เป็นเพียงการค้าประกันในอำนาจวาสนาของผู้ปกครองเท่านั้น แต่ยังเป็นการค้าประกันในความมั่นคงของอาณาจักรไทยด้วย และนับได้ว่าผู้นำทางการเมืองและการทหารในยุคภัยคอมมิวนิสต์นี้สามารถเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะในหมู่ชาวบ้านให้กลายมาเป็นความเชื่อในอำนาจของพระเครื่องแทนได้อย่างสมบูรณ์

๔. ยุคสงครามเศรษฐกิจ

ในยุคนี้ปรากฏการณ์ตื่นพระเครื่องก็ยังคงมีอยู่อย่างเข้มข้นไม่ต่างไปจากยุคก่อนหน้า ทั้งๆ ที่มีได้มีการสู้รบใดๆ เกิดขึ้น พระเกจิอาจารย์แห่งยุคนี้ก็ยังคงเป็นพระสงฆ์ที่ฝึกฝนมาทางวิปัสสนาในต่างจังหวัด เนื่องจากพระพุทธรูปสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะ ได้มรณภาพไปหลายรูปและมีบางรูปที่ถึงจะยังไม่มรณภาพแต่ก็ได้ปฏิเสธการปลุกเสกพระเครื่องมาตั้งแต่แรกแล้ว เช่น พระอาจารย์มหาบัว แห่งวัดป่าบ้านตาด เป็นต้นจึงทำให้มีเกจิอาจารย์ทางด้านปลุกเสกพระเครื่องโดยเฉพาะขึ้นมาใหม่ซึ่งถึงแม้จะไม่ใช่พระป่าสายพระอาจารย์มั่น แต่ก็ยังเป็นพระสงฆ์ที่ฝึกฝนมาทางวิปัสสนาเช่นเดียวกัน ได้แก่ หลวงพ่อคุณ วัดบ้านไร่ และหลวงพ่อกษม แห่งสุสานไตรลักษณ์ เป็นต้น

ความนิยมพระเครื่องในยุคนี้เป็นการสืบทอดคติความนิยมในอำนาจเช่นเดียวกับยุคก่อน ถึงแม้ว่าภาวะแห่งวิกฤติการณ์ทางการเมืองเนื่องจากภัยคอมมิวนิสต์ได้หมดไปแล้ว แต่คนไทยในปัจจุบันก็กำลังเผชิญกับ

สงครามเศรษฐกิจ ซึ่งนับวันก็จะยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ความไม่มั่นใจในธุรกิจของตนและความต้องการอำนาจบางอย่างที่จะช่วยเพิ่มพูนทรัพย์สิน จึงทำให้มีการปลุกเสกพระเครื่องที่จะสามารถดลบันดาลความร่ำรวยมาให้แก่ผู้ครอบครองได้ ดังเห็นได้จากการเรียกชื่อรุ่นของพระเครื่องมักจะเกี่ยวข้องกับการทำมาค้าขึ้นทั้งสิ้น เช่น พระเครื่องหลวงพ่อกุณ รุ่นรวยไม่เลิก เป็นต้น

คนรวยรุ่นใหม่หรือที่เรียกกันว่าชนชั้นกลางอาจจะนับได้ว่าเป็นผู้ผลักดันให้มีการปลุกเสกพระเครื่องกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เนื่องจากพระเครื่องรุ่นเก่ามีราคาแพงมากซึ่งคนในกลุ่มนี้ ไม่สามารถจะซื้อหามาครอบครองได้ เช่น พระเครื่องชุดเบญจภาคี อันมีราคาเกือบร้อยล้านก็อยู่ในความครอบครองของนักธุรกิจชั้นนำจนหมด การปลุกเสกพระเครื่องรุ่นใหม่จึงสามารถสนองความต้องการของกลุ่มคนชั้นกลางที่นับวันจะยิ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้น คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ทำงานในธุรกิจเอกชน ซึ่งต้องเผชิญกับการแข่งขันและความไม่แน่นอนผันผวนทางธุรกิจ การได้สะสมพระเครื่องต่างรุ่นต่างแบบที่ถึงแม้จะเป็นพระเครื่องปลุกเสกใหม่และมีราคาไม่แพงนักก็ยังช่วยให้พวกเขามีขวัญและกำลังใจ ซึ่งการศึกษาและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไม่สามารถจะให้ได้ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ๒๕๓๗ : ๕๒) ด้วยความเชื่อเช่นนี้ ธุรกิจรับแลกเปลี่ยนและซื้อขายพระเครื่องจึงเกิดขึ้นมาอย่างมากมาย ตลาดพระเครื่องจากที่เคยเปิดร้านเล็กๆ ริมหาดเดินก็ขยายขยายมาเปิดร้านใหญ่โตหรูหราที่ห้างสรรพสินค้าหลายแห่งกลางใจเมือง คาดกันว่าน่าจะมีเงินหมุนเวียนกันในตลาดพระเครื่องนี้เป็นจำนวนไม่ใช่น้อยทีเดียว

ถึงแม้ว่าชาวพุทธไทยยุคปัจจุบันจะแสวงหาพระเครื่องเพื่อช่วยให้มีกำลังใจในการสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเอง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความต้องการอำนาจทางการเมืองจะหมดไป ผู้เขียนเห็นว่าการครอบครองพระเครื่องไม่ได้มีความหมายเพียงเพื่อค้าประกันความมั่งคั่งเท่านั้นแต่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการ

มีอำนาจในทางการเมืองด้วย ดังเป็นที่ทราบกันดีว่า มีนักการเมืองหลายคนที่เป็นเจ้าของธุรกิจทั้งระดับข้ามชาติ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่นมาก่อน ไม่ว่านักธุรกิจเหล่านี้จะเข้ามาเล่นการเมืองเพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางธุรกิจของตนหรือเพื่อทำประโยชน์ให้กับประชาชนก็ตาม สิ่งที่บรรดานักธุรกิจการเมืองเหล่านี้มักจะมีเหมือนกันคือการเป็นเจ้าของพระเครื่องหลายองค์ที่เก๋และราคาแพง การได้เป็นเจ้าของพระเครื่องดังกล่าวสำหรับนักธุรกิจการเมืองเหล่านี้แล้วนับได้ว่าเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าเนื่องจากเชื่อว่ากำไรที่จะได้กลับคืนมา คือการมีอำนาจเหนือความคิดและการตัดสินใจของผู้อื่น ดังนั้นในยุคปัจจุบันการครอบครองพระเครื่อง ทรัพย์สิน อำนาจทางธุรกิจ และอำนาจทางการเมืองจึงไม่สามารถแยกจากกันได้

จากความเป็นมาของพิธีปลุกเสกพระเครื่องข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าชาวพุทธไทยมีความต้องการที่จะมีอำนาจครอบงำผู้อื่นมากกว่าที่จะเป็นคนใจกว้าง หรืออีกนัยหนึ่งความใจกว้าง อุดหนุน ไม่เบียดเบียนของคนไทยเป็นเพียงภาพลวงตาอันเป็นผลมาจากความสำเร็จของนโยบายรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองในอดีต ข้อที่น่าวิตกเกี่ยวกับลักษณะอำนาจนิยมของคนไทยก็คือ ถ้ามีการขัดแย้งกันทางการเมืองเกิดขึ้นแล้ว การแบ่งพรรคแบ่งพวกและการทำลายล้างกันอย่างรุนแรงอาจเกิดขึ้นได้ โดยที่พระสงฆ์และความเป็นชาวพุทธจะไม่สามารถระงับยับยั้งความรุนแรงนี้ได้เลย

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้อำนาจรัฐ : อุดมการณ์ที่ลดทอนขันติธรรมของชาวพุทธไทย

ในทัศนะของพุทธศาสนา สังคมอุดมคติจะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สังคมดังกล่าวจะดำรงอยู่ได้ภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่าง ๓ สดมภ์หลัก ได้แก่ คณะสงฆ์ ผู้ปกครอง และประชาชน โดยทฤษฎีแล้ว คณะสงฆ์จะรักษารูปแบบความสัมพันธ์เช่นนี้ไว้ได้ก็ต่อเมื่อคณะสงฆ์มีอิสระในการบริหารงาน

ภายในคณะสงฆ์เอง ความมีอิสระนี้จะทำให้พระสงฆ์ ซึ่งเป็นสมาชิกสำคัญของสถาบันพุทธศาสนาสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะแนวทางการเป็นธรรมราชาให้แก่ผู้ปกครอง และเป็นผู้สั่งสอนศีลธรรมแก่ชาวบ้าน ในทางกลับกันพระสงฆ์ก็จะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองจากรัฐ และได้รับปัจจัย ๔ จากประชาชน สังคมอุดมคติเช่นนี้เคยเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แต่ถ้าคณะสงฆ์ปกครองดูแลกันเองไม่ได้ ผลก็คือ ไม่เพียงแต่จะไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ในรูปแบบของการพึ่งพาอาศัยกันเท่านั้น แต่ยังรวมถึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองทรราชและประชาชนที่หลงมกมายเข้ามาทำลายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมได้ การสูญสิ้นไปของสังคมพุทธในอินเดียเป็นประจักษ์พยานได้อย่างดี (Ling 1980 : 17, 19)

สำหรับพุทธศาสนาในประเทศไทย ความเป็นอิสระของคณะสงฆ์ถูกตีความโดยผู้ปกครองไทยด้วยความหวาดระแวงว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้พระสงฆ์เข้ามาก้าวร้าวกับกิจกรรมทางการเมือง กิจกรรมทางศาสนากับกิจกรรมทางการเมือง จึงถูกแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดซึ่งนับว่าแตกต่างไปจากประเทศที่ประกาศให้พุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติเหมือนกันเช่น ลังกา และพม่า ซึ่งทั้ง ๒ ประเทศไม่เคยทำได้สำเร็จ (Spiro 1970 : 390) ด้วยเหตุนี้คณะสงฆ์ไทยจึงไม่ได้สัมผัสกับอิสระในการบริหารงานภายในคณะสงฆ์เองอย่างน้อยก็เกือบ ๑๐๐ ปี นับตั้งแต่มีพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรก ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ จนถึงปัจจุบัน คณะสงฆ์ก็อยู่ภายใต้การกำกับดูแลจากฝ่ายการเมืองมาโดยตลอด แม้กระทั่งหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีต่อประชาชนยังต้องได้รับจันทานุมติจากผู้มีอำนาจในบ้านเมืองก่อน กล่าวคือหากกิจกรรมทางศาสนามีแนวโน้มว่าจะสร้างความแตกแยกแก่รัฐไทยแล้วจะถูกระงับยับยั้งในทันทีด้วยกลไกทางการเมือง เช่น กรณีของครูบาศรีวิชัย แห่งเชียงใหม่ และกรณีของพระพิมลธรรม แห่งวัดมหาธาตุ

เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามหากกิจกรรมทางศาสนานั้นจะมีส่วนส่งเสริมให้คนไทยมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ถึงแม้ว่ากิจกรรมนั้นจะขัดกันอย่างสิ้นเชิงกับคำสอนหลักของพุทธศาสนา ก็จะได้รับ การอุปถัมภ์ค้ำชูจากสถาบันการเมืองอย่างเต็มที่ การปลุกเสกพระเครื่องก็เป็นหนึ่งในกิจกรรมดังกล่าว

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า นอกจากผู้ปกครองไทยจะตีความความเป็นอิสระของคณะสงฆ์ผิดแล้ว ยังตีความคำว่า 'ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม' ผิดไปจากคติของพุทธศาสนาด้วย เพราะในทัศนะของผู้ปกครอง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหมายถึงความสงบเรียบร้อยในบ้านเมืองภายใต้อำนาจที่เด็ดขาดของรัฐ ในขณะที่ในทัศนะของพุทธศาสนาหมายถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อทุกคนไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ด้วยเงื่อนไขของระบอบการเมืองที่เปลี่ยนไปคือจากเผด็จการมาสู่ประชาธิปไตย นิยามหลังดูจะเหมาะสมกับสังคมไทยในปัจจุบันมากกว่านิยามแรก แต่แม้กระนั้นนักการเมืองไทยส่วนใหญ่ก็หาได้ค้นเคยกับนิยามตามทัศนะของพุทธศาสนาไม่

ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

เนื่องจากเป้าหมายของรัฐในทัศนะของผู้ปกครองไทยคือความสงบเรียบร้อยในบ้านเมือง และสถาบันพุทธศาสนาก็คล้อยตามนโยบายของรัฐมาโดยตลอด จึงทำให้ชาวพุทธไทยมีลักษณะเป็นคนใจกว้างสามารถรับความเชื่อใหม่ได้ ถึงแม้ว่าความเชื่อดังกล่าวจะขัดแย้งกับหลักคำสอนของพุทธศาสนาก็ตาม การปลุกเสกพระเครื่องที่ขัดแย้งกับคำสอนเรื่องกรรมเป็นตัวอย่างได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามความใจกว้างของคนไทยก็มีขอบเขตจำกัดทั้งนี้เพราะชาวพุทธไทยมีขันติธรรม เพราะแรงผลักดันทางการเมือง หาใช่เพราะคำสอนเรื่องขันติธรรมของพุทธศาสนาไม่ ภาพที่เห็นจึง

กลายเป็นว่าชาวพุทธไทยมีขันติธรรมทางศาสนา แต่ขาดขันติธรรมทางการเมือง ดังเห็นได้จากเมื่อมีความขัดแย้งทางการเมืองเกิดขึ้นแล้ว ลักษณะอำนาจนิยมของชาวพุทธไทย จะแสดงตัวออกมาทันที วิกฤตการณ์ทางการเมืองในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมาสามารถยืนยันถึงลักษณะอำนาจนิยมทั้งในหมู่ผู้นำและประชาชนได้เป็นอย่างดี กล่าวคือในขณะที่ชาวพุทธไทยสามารถอยู่ร่วมกับผู้มีความแตกต่างทางเชื้อชาติและศาสนาได้อย่างน่าสรรเสริญ แต่กลับทนไม่ได้ต่อการรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างกันทางการเมืองและจบลงด้วยการใช้ความรุนแรง เช่น กรณีวันมหาวิปโยค เหตุการณ์ ๖ ตุลา ๑๙ และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ สถาบันพุทธศาสนาเองก็ไม่สามารถชักจูงผู้มีอำนาจในบ้านเมืองและประชาชนให้เห็นคุณค่าของธรรมะข้อที่ว่าด้วย“ขันติธรรม” ได้ กล่าวคือทั้ง ๓ กรณีสงบลงได้ด้วยพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยิ่งในกรณีหลังสุด เห็นได้ชัดว่าสถาบันพุทธศาสนาเลือกที่จะอยู่ฝ่ายผู้มีอำนาจมากกว่าประชาชน ดังพอจะจำกันได้จากการที่พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่รูปหนึ่งสนับสนุนให้มีการฆาตกรรม ๔ ‘ยอมเสียสละเพื่อชาติ’ อันเป็นวาทะของหัวหน้าคณะผู้รักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ และหากนับย้อนไปถึงการต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเมื่อกว่า

๒ ทศวรรษที่แล้ว สถาบันพุทธศาสนาไม่เพียงไม่ใกล้เคียงให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์และรัฐบาลยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกันตามหลักขันติธรรมเท่านั้น แต่กลับมีคำกล่าวที่ว่า ‘การฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป’ โดยพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงองค์หนึ่งและคณะสงฆ์ก็ไม่ได้ปฏิเสธความเห็นเช่นนี้อย่างเป็นทางการ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ๒๕๓๙ : ๒๑)

ในอดีตการปล่อยให้ฝ่ายรัฐบาลเข้ามาผูกขาดการตีความคำสอนของพุทธศาสนา ถึงจะมีส่วนอยู่บ้างในการสร้างความสงบเรียบร้อยในสังคม แต่ในสภาพการเมืองปัจจุบัน ข้ออ้างเช่นนั้นไม่น่าจะเกิดขึ้นอีก เพราะในวิถีประชาธิปไตย ความใจกว้างและยอมให้กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองให้มากที่สุดต่างหากที่เป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม นอกจากสถาบันพุทธศาสนาแล้ว จึงไม่น่าจะมีกลุ่มการเมืองใดผูกขาดการตีความคำสอนของพุทธศาสนาได้อีก ดังนั้นจึงเป็นโอกาสอันดียิ่งของคณะสงฆ์ที่จะได้ใช้คำสอนเรื่อง ‘ขันติธรรม’ ของพระพุทธเจ้าให้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธยุคใหม่ เพื่อร่วมกันสร้างสังคมไทยที่ปราศจากการเบียดเบียนกันขึ้นมา

บรรณานุกรม

การศาสนา, กรม, กระทรวงศึกษาธิการ. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา เล่มที่ ๑๐, ๒๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ‘ปฏิรูปคณะสงฆ์’, มติชนรายวัน. (๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙) : ๒๑.

นิตยสารดัชนีพระเครื่อง. ฉบับที่ ๒๓ ปีที่ ๒, ๒๕๓๙.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. พระเครื่องในเมืองสยาม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ‘ร่มร่มเยศ’. มติชนรายวัน. (๒๔ มกราคม ๒๕๓๙) : ๔.

_____ . พระพุทธศาสนา : ทศนะและวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร : ช่อมะไฟ, ๒๕๒๙.

วัจนครอินทร์. เปิดตำนานแร่บางไผ่. นนทบุรี, มปป.

Bunnag, Jane. *Buddhist Monk, Buddhist Layman : A Study of Urban Monastic Organization in Central Thailand*. Cambridge : Cambridge University Press, 1973.

Eckel, David Malcolm. "The Ghost at the Table : On the Study of Buddhism and the Study of Religion", *Journal of the American Academy of Religion*. Volume LXII, 1994.

Ling, Trevor. *Buddhist Revival in India*. New York : St. Martin's Press, 1980.

Rahula, Walpola. *What the Buddha Taught*. 2nd. New York : Grove Weidenfeld, 1974.

Spiro, E. Melford. *Buddhism and Society and Its Burmese Vicissitudes*. London : George Allen & Unwin LTD, 1971.

Tambiah, Stanley Jeyaraja. *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets : A Study in Charisma, Hagiography, Sectarianism, and Millenial Buddhism*. Cambridge : Cambridge University Press, 1984.

Terweil, B. J. *Monks and Magic : An Analysis of Religious Ceremonies in Central Thailand*. London : Curzon Press Ltd., 1979.

Thistlethwaite, Susan. "Settled Issues and Neglected Questions : How Is Religion to Be Studied?", *Journal of the American Academy of Religion*. Volume LXII, 1994.